

Primjeri seksualnog zlostavljanja u dječjoj književnosti

Jozinović, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:811117>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-21**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i mađarskog jezika i književnosti

Ivana Jozinović

Primjeri seksualnog zlostavljanja u dječjoj književnosti

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Dragica Dragun

Osijek, 2021.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i mađarskog jezika i književnosti

Ivana Jozinović

Primjeri seksualnog zlostavljanja u dječjoj književnosti

Diplomski rad

Humanističke znanosti, filologija, kroatistika

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Dragica Dragun

Osijek, 2021.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 2021.

Ivana Jozinović, 0122222175

Ivana Jozinović

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Tabu teme u književnosti za djecu i mladež	3
3. Seksualno zlostavljanje.....	5
4. Seksualno zlostavljanje u romanu <i>Napuklo srce</i>	9
4. 1. Kategorije seksualnog zlostavljanja.....	9
4. 2. Činitelji rizika za seksualno zlostavljanje	10
4. 3. Razlikovanje zlostavljajućih od nezlostavljajućih seksualnih ponašanja.....	11
4. 4. Sindrom prilagodbe seksualnom zlostavljanju.....	12
4. 5. Ostvarivanje, znakovi i razotkrivanje seksualnog zlostavljanja	14
5. Seksualno zlostavljanje u romanu <i>Strogo povjerljivo: Obitelj Barić</i>	20
5. 1. Kategorije seksualnog zlostavljanja.....	20
5. 2. Činitelji rizika za seksualno zlostavljanje	20
5. 3. Sindrom prilagodbe seksualnom zlostavljanju.....	22
5. 4. Ostvarivanje, znakovi i razotkrivanje seksualnog zlostavljanja u romanu.....	23
6. Seksualno zlostavljanje u romanu <i>Pokušaj zaboraviti</i>	27
6. 1. Posljedice seksualnog zlostavljanja u romanu	27
7. Zaključak	30
8. Literatura	30

Sažetak

U ovome se diplomskom radu pristupa temi seksualnog zlostavljanja u romanima *Napuklo srce* Brigitte Blobbel, *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić* hrvatske Ivone Šajatović te *Pokušaj zaboraviti* Mire Gavrana. Seksualnost je jedna u nizu tabu tema, a seksualno zlostavljanje ni danas nije potpuno detabuizirano. Jedno od bolnijih iskustava za djecu upravo je seksualno zlostavljanje te je važno upoznavanje s njime i književnim tekstom. Seksualnim se zlostavljanjem smatra svako uvođenje djeteta u seksualne aktivnosti, a seksualno je zlostavljanje podijeljeno u tri kategorije – seksualne aktivnosti bez kontakta i seksualne aktivnosti uz seksualni kontakt. Činitelji rizika za seksualno zlostavljanje jesu individualne karakteristike djeteta te obiteljski činitelji, ali prisutnost nekih od ovih rizika ne mora nužno značiti da se radi o seksualnom zlostavljanju. Važno je razlikovati zlostavljajuće od nezlostavljajućih seksualnih ponašanja, a poznata su tri faktora razlikovanja – razlika u moći, razlika u znanju te razlika u zadovoljenju. Čest je slučaj sindroma prilagodbe seksualnom zlostavljanju koji povezuje traumu iz djetinjstva sa simptomima u kasnijoj dobi. Ostvarivanje seksualnog zlostavljanja događa se najprije podmićivanjem i obasipanjem pažnje kako bi se *kupila* šutnja žrtve, a raznim se znakovima da prepoznati da je dijete seksualno zlostavljano te bi se nakon sumnje na seksualno zlostavljanje trebalo razmisliti o procesu razotkrivanja seksualnog zlostavljanja, u kojemu zapravo najvažniju ulogu imaju odrasli. U romanima *Napuklo srce* i *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić* prepoznaju se sve odrednice seksualnog zlostavljanja, od kategorija do procesa razotkrivanja seksualnog zlostavljanja. Ta dva romana prate živote dviju djevojčica kojima se seksualno zlostavljanje događa kontinuirano. U romanu *Pokušaj zaboraviti* seksualno zlostavljanje se ne ponavlja, događa se jednom, a opisuje se život djevojčice i njezina prilagodba životu nakon traume. U tome su romanu najizraženije posljedice seksualnog zlostavljanja.

Ključne riječi: dječja književnost, *Napuklo srce*, *Pokušaj zaboraviti*, seksualno zlostavljanje, *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić*, tabu teme

1. Uvod

Tema je ovog diplomskog rada prikaz seksualnog zlostavljanja u trima dječjim romanima. U radu se proučavaju romani *Napuklo srce* njemačke autorice Brigitte Blobbel, *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić* hrvatske autorice Ivone Šajatović te *Pokušaj zaboraviti* hrvatskoga autora Mire Gavrana. Sva su tri romana romani lika u kojima jedan, ili nekoliko povezanih likova, dominiraju strukturom romana. (Solar, 1984: 178) Identiteti glavnih likova određeni su okolnostima u kojima se nalaze. (Culler, 1997: 129) Glavni je cilj rada prikazati odrednice seksualnog zlostavljanja te ih oprimjeriti u navedenim romanima.

U radu se najprije pojašnjavaju tabu teme u književnosti za djecu i mladež. S obzirom na to da je dječja književnost dugo pripadala pedagogiji, ne iznenađuje činjenica da se tabu teme u dječjoj književnosti pojavljuju tek u šezdesetim godinama 20. stoljeća. Navodi se petnaest skupina tabu tema, a jedna od njih je i seksualno zlostavljanje. Seksualno je zlostavljanje jedna od najvećih trauma koje se u djetinjstvu može proživjeti te je zbog toga važno da se djeca na vrijeme susretnu s takvim temama u književnosti da bi mogli prepoznati opasnost. Tema seksa općenito je pripadala u prešućivane teme, ali danas, srećom, gotovo da i ne postoje tabu teme i teško da se može naći neka tema koja se nije pojavila u književnosti za djecu i mladež. Za objašnjenje tabu tema korišten je zbornik radova *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež* koji je pripremila Ranka Javor.

Seksualno je zlostavljanje svako uključivanje maloljetne osobe u seksualne aktivnosti, a navedene su i kategorije seksualnog zlostavljanja. Pojašnjeni su i činitelji rizika za seksualno zlostavljanje te razlika između zlostavljajućih i nezlostavljajućih seksualnih ponašanja. Opisan je sindrom prilagodbe koji povezuje traumu koju je dijete doživjelo i njezine simptome u starijoj dobi. U radu se objašnjava kako se ostvaruje seksualno zlostavljanje, kako se prepoznaju znakovi seksualnog zlostavljanja te kako dolazi do procesa razotkrivanja. Na kraju teorijskog dijela o seksualnom zlostavljanju navedene su posljedice koje ono ostavlja na dijete. Za detaljno pojašnjavanje seksualnog zlostavljanja najviše su korištene studije *Zlostavljanje i zanemarivanje djece* autorica Gordane Buljan-Flandar i Dubravke Kocijan-Hercigonja te *Nasilje nad djecom i među djecom* autorica Gordane Buljan-Flandar, Vesne Bilić i Hane Hrapka.

Nadalje, u radu se analizira seksualno zlostavljanje u romanima *Napuklo srce*, *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić* i *Pokušaj zaboraviti*. U dva se romana (*Napuklo srce* i *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić*) prikazuju gotove sve navedene teorijske odrednice seksualnog zlostavljanja, osim posljedica seksualnog zlostavljanja. Naime, u romanima *Napuklo srce* i *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić* moguće je pratiti ostvarivanje seksualnog zlostavljanja, znakove

seksualnog zlostavljanja, razotkrivanje seksualnog zlostavljanja, čimbenike rizika, sindrom prilagodbe itd., jer ta dva romana prate seksualno zlostavljanje od njegovih početaka do njegova kraja. Od navedena dva romana razlikuje se roman Mire Gavrana *Pokušaj zaboraviti*, koji čitatelja vodi u središte radnje, nekoliko godina nakon što je djevojčica doživjela seksualno zlostavljanje te se zlostavljanje u tome romanu, za razliku od prethodna dva, ne ponavlja. U romanu *Pokušaj zaboraviti* iz toga su razloga prikazane i citatima iz knjige potkrijepljene posljedice seksualnog zlostavljanja.

2. Tabu teme u književnosti za djecu i mladež

Darja Lavrenčić Vrabc smatra da lektire trebaju biti obvezne i za roditelje i odgajatelje zato što se u njima otkriva svijet osjećaja, razmišljanja i teškoća. (Lavrenčić, Vrabc, 2001: 7) U knjigama tinejdžeri progovaraju o mnogim tabuima o kojima s roditeljima ne mogu razgovarati. Odrasli ponekad zaborave kako je bilo odrastati. Postavlja se pitanje treba li uopće djeci prikazati tamne strane života. (Lavrenčić, Vrabc, 2001: 7) Književnost za mlade dugo je pripadala području pedagogije i teško da je literarna komponenta mogla nadvladati moralno-odgojnu, stoga je jasno zašto su se tabui u književnosti za mlade pojavili kasno. Tabu teme pojavljuju se u šezdesetim godinama 20. stoljeća, najčešće u američkoj književnosti i državama Skandinavije, a sve je to posljedica društvenih i socioloških promjena. (Lavrenčić, Vrabc, 2001: 9) Promjena se događa kada se pisci odvajaju od samocenzure. Tih godina uvedeni su tabui u književnost za mlade u mnogim europskim zemljama. (Lavrenčić, Vrabc, 2001: 10) Među prvima se kao tabu pojavila spolnost a za njom i druge teme. (Lavrenčić, Vrabc, 2001: 11) Danas se može govoriti o petnaest skupina tabua, a to su: narkomanija, spolnost, tinejdžerska trudnoća, spolno iskorištavanje, silovanje, homoseksualnost, nasilje, smrt, bolest, religija, ekologija – nuklearna katastrofa, beskućništvo, neonacizam, strah, rastava roditelja te kazna i osveta. (Lavrenčić, Vrabc, 2001: 15)

U ovome radu posebna je pažnja na temi spolnosti, odnosno spolnome iskorištavanju. Hela Čičko navodi da su „rastava roditelja, bolest, smrt te tjelesno, mentalno i seksualno zlostavljanje najbolnija djetetova iskustva.“ (Čičko, 2001: 39) Zaista, teško je pronaći nešto drugo što bi djecu moglo toliko poremetiti u odrastanju i na putu samoaktualizacije kao što ih poremeti bilo kakav oblik zlostavljanja, a pogotovo unutar obitelji. Upravo zbog toga važno je da djeca primjere takvih iskustava pronađu i u literaturi. U trenutku kada situaciju sličnu svojoj pronađu van svojih zidova, zasigurno je da će djeca lakše prepoznati što se događa. Djeca su često vođena uvjerenjem da samo ona prolaze kroz određene situacije, a mnogo im je lakše kada shvate da nisu jedini te da postoji rješenje njihovih problema. (Čičko, 2001: 41)

I Stjepan Hranjec erotiku, odnosno seks, svrstava u prešućivane teme. Erotski su motivi bili gotovo zabranjivani zato što se smatralo da djecu to ne zanima ili da im jednostavno ne može i ne smije biti dostupno ono što je dostupno odraslima. Upravo je suprotno. Djeci bi se trebalo pojasniti sve što ih zanima, naravno, na prikladan način. (Hranjec, 2001: 66-72) Djeca, kao i odrasli, u svome životu nailaze na mnoga previranja, na mnoga iskušenja, a književnost im može pomoći da pronađu odgovore. Tabui su, srećom, danas već prošlost. Ne može se više ni pronaći tema koja nije prošla kroz dječju književnost ili književnost za mlade (Lavrenčić, Vrabc, 2001:

7-21). Takav je iskorak zasigurno dobro rješenje za djecu koja se ponekad čitajući prvi put susretnu s određenim životnim situacijama te im takva iskustva pomažu u dubljem shvaćanju sebe i svijeta oko sebe.

3. Seksualno zlostavljanje

Buljan-Flander i Kocijan-Hercigonja seksualno zlostavljanje definiraju na sljedeći način: „Seksualno zlostavljanje odnosi se na uključivanje zavisnog, razvojno nezrelog djeteta i adolescenta u seksualne aktivnosti, koje ono ne može razumjeti, na koje ne može dati zreli pristanak i koje ugrožavaju socijalne tabue obiteljskoga života. Seksualno se zlostavljanje odnosi na uključivanje djeteta u seksualne aktivnosti, promatranje seksualnih aktivnosti, izlaganje djeteta pornografskom materijalu, neadekvatno dodirivanje djeteta te davanje sugestivnih seksualnih komentara djetetu.” (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 77).

Seksualno zlostavljanje djece može se podijeliti u tri kategorije: seksualne aktivnosti bez kontakta, seksualne aktivnosti uz kontakt iznad ili ispod odjeće, seksualne aktivnosti uz penetraciju prstom ili objektom, oralni seks te penetracija penisom. (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 79-80).

Kao činitelji rizika za spolno zlostavljanje navode se individualne karakteristike djeteta te obiteljski činitelji. Prema pitanju individualnih karakteristika istraživanja pokazuju da su pod većim rizikom djevojčice nego dječaci. Seksualno zlostavljanje djece događa se u svim uzrastima, ali najrizičnija je predpubertetska dob, zato što se tada u djece razvijaju sekundarne spolne oznake, ali su djeca još uvijek ranjiva i imaju problem poimanja sebe. Prema istraživanjima, najrizičnija dob je od osam do deset godina ili prema nekima od sedam do trinaest. Neke individualne karakteristike djeteta čine dijete ranjivijim i izloženijim zlostavljaču. To su sramežljivost, socijalna izoliranost i nisko samopoštovanje. Također, ako je dijete bilo na neki drugi način zlostavljano ili zanemarivano, pod većim je rizikom zlostavljanja (Sesar, 2009: 621).

Drugi činitelj rizika koji se navodi jesu obiteljski činitelji. Rizik predstavljaju disfunkcionalni odnosi u obitelji, problemi u odnosu roditelj – dijete, nedostatak emocionalne bliskosti, fizičko i verbalno nasilje između roditelja. Rizik će biti veći ukoliko djeca žive s ne-biološkim ocem ili očuhom. Također, sa seksualnim zlostavljanjem može se povezati i mentalna bolest jednog ili oba roditelja, konzumiranje alkohola ili opojnih sredstava. Naravno, ako je negdje prisutno postojanje navedenih faktora, to ne mora odmah upućivati i na prisutnost seksualnog zlostavljanja (Sesar, 2009: 622).

Važno je razlikovati zlostavljajuće od nezlostavljajućih seksualnih ponašanja. Kada se govori o seksualnom zlostavljanju, Faller (citirano u Buljan-Flander, Kocijan-Hercigonja, 2003: 78) navodi tri faktora koji se koriste u kliničkoj diferencijaciji. To su razlika u moći, razlika u

znanju te razlika u zadovoljenju. Razlika u moći očituje se u nadmoći jedne strane, odnosno zlostavljača koji kontrolira drugu stranu (žrtvu). Samim time što postoji razlika u moći, jasno je da seksualni susret nije obostrano započet. Najčešće se radi o ulogama koje imaju žrtva i zlostavljač. Ukoliko je zlostavljač otac ili očuh, samim time on posjeduje autoritet koji zloupotrebljava da bi manipulirao žrtvom te žrtva ima obavezu učiniti ono što autoritet zahtijeva.

Drugi faktor kojega navodi Faller (prema Buljan-Flander, Kocijan-Hercigonja, 2003: 78) jest razlika u znanju. Razlika u znanju podrazumijeva da je zlostavljač stariji te razvojno napredniji od žrtve. Prema tome, zlostavljač ima bolje razumijevanje značenja i implikacija seksualnog čina.

Prema Falleru (prema Buljan-Flander, Kocijan-Hercigonja, 2003: 79), posljednji faktor jest razlika u zadovoljenju. U većini proces seksualnih zlostavljanja zlostavljač nastoji seksualno zadovoljiti sebe. Zlostavljači ponekad mogu pokušati uzbuditi žrtvu jer to njih uzbuđuje, ali primarna svrha zlostavljača jest zadovoljiti sebe.

Važno je navesti sindrom prilagodbe seksualnom zlostavljanju u djetinjstvu koji se može prepoznati u dvoma romanima koji su tema ovoga rada. Taj sindrom povezuje traumu, koju je dijete proživjelo za vrijeme zlostavljanja i simptome u odrasloj dobi. Postoji pet faza sindroma, a to su: tajnost i tišina, bespomoćnost i ranjivost, zarobljenost i prilagodba, zakašnjelo, konfliktno i neuvjerljivo otkrivanje te povlačenje optužbe (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 101).

Ostvarivanje seksualnog zlostavljanja započinje tako što zlostavljač obasipa žrtvu pažnjom i *ljubavlju*. Kasnije dolazi do podmićivanja da bi se zadobila šutnja žrtve, ali i da bi žrtva pristala na seksualne radnje. Šutnja djeteta nastoji se osigurati uskraćivanjem ljubavi, nagradama, povlasticama, ali i prijetnjama (Bilić, Buljan-Flander, Hrapka, 2012: 149)

Prema Falleru (prema Bilić, Buljan-Flander, Hrapka, 2012: 150), određena ponašanja mogu ukazati na povijest seksualnog zlostavljanja. Seksualno zlostavljana djeca smatraju se potpuno bespomoćnima i jedini tko im može pomoći upravo su odrasli koji bi trebali uočiti znakove zlostavljanja (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 95).

Buljan-Flander i Hercigonja-Kocijan (2003) navode sljedeće znakove seksualnog zlostavljanja: fizički znaci (genitalne infekcije, ozljede na grudima, bradavicama, ispod trbuha, ozljede u genitalnom i analnom području, krvarenje, modrice, česte psihosomatske smetnje, problemi s mjehurom, trudnoća, menstrualne smetnje, često tuširanje, pokrivanje, skrivanje, pokušaj djeteta da bude nevidljivo itd.), emocionalni znaci (ljutnja, tjeskoba, bespomoćnost, strah

od odlaska kući nakon škole, izoliranost, sram, krivnja, strah od fizičkog kontakta itd.), seksualizirano ponašanje, socijalno ponašanje (konfuzija uloga u obitelji, odbijanje ili molba da ne ostane s određenom osobom, kontrolirano ponašanje, hiperaktivnost itd.), samodestruktivno ponašanje (droga, alkohol, pokušaji suicida, samoozljeđivanje itd.) ponašanje u školi (smetnje pažnje, sanjarenje, distraktibilnost, poteškoće u izražavanju svog mišljenja itd.).

Nekoliko je načina na koje se može razotkriti seksualno zlostavljanje. Jedan od njih je slučajno razotkrivanje, a drugi je namjerno razotkrivanje. Najčešće se događa da odrasli prepoznaju znakove i simptome seksualnog zlostavljanja na djeci. (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 94). Jedan od glavnih problema u razotkrivanju jest taj što djeca ne žele nikome ispričati svoja iskustva zbog straha od brojnih negativnih posljedica (Bilić, Buljan-Flander, Hrapka, 2012: 153). Kada dobiju priliku za razotkrivanje, djeca vođena strahom i sramom odustaju od dijeljenja istine s roditeljima, učiteljima, stručnim službama i ostalima.

Posljedice seksualnog zlostavljanja su mnogobrojne, od PTSP-a, emocionalnih reakcija, posljedica na planu seksualnosti, na interpersonalnom funkcioniranju, izbjegavanje ili, u konačnici, suicidalnost (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 103-113).

Prema Runzu i Curtoisu, (prema Buljan-Flander, Kocijan-Hercigonja, 2003, str. 103) žrtve zlostavljanja često imaju simptome PTSP-a. Posttraumatski stresni poremećaj odnosi se na često proživljavanje događaja kroz noćne more, otupjelost ili izbjegavanje podražaja koji podsjećaju na traumu, perzistentne simptome pobuđenosti, trzanje na svaki šum te probleme spavanja i koncentracije (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 103).

Posljedicama seksualnog zlostavljanja pripadaju i emocionalne reakcije u koje se ubrajaju depresija, anksioznost, ljutnja, strah, sram, osjećaj poniženja, krivnje, samookrivljavanje, tuga i želja za samoozljeđivanjem (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 103).

Sljedeća navedena posljedica jest posljedica na planu seksualnosti. Žrtvama seksualnog zlostavljanja često je problem prepoznati razliku između nježnosti i seksualnosti, ne razlikuju dodir emocionalne bliskosti i seksualni dodir (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 107).

Neizbježne su i posljedice u interpersonalnom funkcioniranju (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 108) koje se odražavaju na sposobnost održavanja emocionalno zdravih odnosa s drugima.

Izbjegavanje je također jedna od posljedica seksualnoga zlostavljanja. To izbjegavanje se može shvatiti kao pokušaj sučeljavanja s kroničnom traumom (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 109).

Posljednja i najtragičnija posljedica seksualnog zlostavljanja jest suicidalnost. Žrtvama je suicidalnost zapravo bijeg od ekstremne psihičke boli (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 113).

4. Seksualno zlostavljanje u romanu *Napuklo srce*

U romanu *Napuklo srce* autorice Brigitte Blobel¹ petnaestogodišnja djevojčica Nina retrospektivno se prisjeća seksualnoga zlostavljanja svoga očuha. Izmjenjuju se događaji iz prošlosti s događajima iz sadašnjosti te se jasno ocrtava Ninino ponašanje u danima prošlosti kada je bila zlostavljana te u danima sadašnjosti u kojima strepi od ponovnoga zlostavljanja. Roman prati Ninin put od samih početaka seksualnoga zlostavljanja, preko svih teškoća koje je ono nosilo sa sobom, do Nininog sazrijevanja i spašavanja.

4. 1. Kategorije seksualnog zlostavljanja

Roman je prožet gotovo svim seksualnim aktivnostima koje su prethodno navedene. Događaju se seksualne aktivnosti uz seksualni kontakt iznad ili ispod odjeće: *Uhvatio ju je za ramena, okrenuo je, privukao bliže k sebi i posjeo na svoja koljena. Michael je položio ruke na njezine bokove i privukao je još bliže k sebi. Pritisnuo je svoja vruća usta na njezino rame, disao je brže, a onda je počeo dahtati. Držao ju je sve čvršće, za trbuh. Nije se mogla pomaknuti, osjećala se kao priključena u škripcu.* (Blobel, 1999: 24) Događaju se i seksualne aktivnosti bez kontakta u koje spada pokazivanje golog tijela zlostavljača žrtvi: *Okrenula je glavu. Michael je stajao gol pred njom. „Otvori oči, dušo. Znam da si znatiželjna. Pogledaj me.”* (Blobel, 1999: 53) te seksualne aktivnosti uz penetraciju: *Michael joj raširi noge i stavi ruku između njih. „Nemoj se uvijek tako grčiti, rekao je tim muklim glasom, opusti se.” Nina je pokušala ne grčiti se, ali nije znala kako. „Opusti se, rekao je. Potpuno se opusti.” Nina se nije mogla opustiti. Gurao je prste sve više prema gore.* (Blobel, 1999: 81.) Prisutan je i vaginalni snošaj: *Ponovno se naginge nad mene, koljena su mu s moje lijeve i desne strane, i trlja se o moj trbuh... pokušavam okrenuti se na stranu. On me zgrabi za rame i mrmlija: „Ostani ležati! Ostani mirno ležati! Pa to ne boli. Ništa ne radim. Samo se igramo. Igramo jednu lijepu igru. Lijepo je, zar ne?”* (Blobel, 1999: 121-122).

4. 2. Činitelji rizika za seksualno zlostavljanje

U romanu *Napuklo srce* ocrtavaju se dva navedena čimbenika rizika za seksualno zlostavljanje. Individualnim karakteristikama djeteta pripada dob, a navedeno je da su najrizičnije dobne skupine one između osam i deset godina te one između deset i trinaest godina. Nina ima osam godina kada je prvi put zlostavljana: *U ono doba, kad je po prvi put išao s njom u saunu, Nina nije imala punih devet godina.* (Blobel, 1999: 23)

¹ Brigitte Blobel (1942.) njemačka spisateljica i scenaristica, autorica je nekoliko uspješnih romana za mladež.

U literaturi se navodi da se u ovim godinama najčešće događa seksualno zlostavljanje zato što se kod djece razvijaju spolne oznake, a djeca još nisu dovoljno svjesna što im se događa. Još su u godinama kada seksualnost ne poznaju dobro i lako je manipulirati njima. Što se tiče samog zanemarivanja djeteta, koje također može biti jedan od čimbenika rizika za seksualno zlostavljanje, ono je također prisutno u romanu. Naime, Ninu emocionalno zanemaruje vlastita majka. Bilić, Buljan-Flandar i Hrapka (2012: 118) emocionalno zlostavljanje definiraju kao „kontinuirano neprijateljsko i/ili indiferentno ponašanje roditelja na temelju kojega dijete može zaključiti da je nevoljeno i neadekvatno: *Za vrijeme doručka, dok Michael i moj mali polubrat Tom još spavaju, ponekad pomislim: Zašto ništa ne kaže? Zašto me majka nikada ne pita? Zašto me sve ove godine nije pitala? Možda ipak zna sve. A zašto mi onda nije pomogla? Mislim da bi mi majka pomogla kad bi me zaista voljela.* (Blobel, 1999: 5) U ovome slučaju prisutnost zlostavljanja povezanog s emocionalnim zanemarivanjem može se povezati, jer očuh neometano i dalje živi u kući, a majka ništa ne poduzima. Ni u jednome trenutku nije jasno izneseno da majka zna za seksualno zlostavljanje, ali iz nekih citata se to može naslutiti: *Ali zašto, prokletstvo, nije ništa poduzela? Jednog dana kad smognem hrabrosti, pitat ću je. Možda će to biti tek za deset, dvadeset godina. A možda nikada neću smoći hrabrosti.* (Blobel, 1999: 126) U mnogim situacijama Nina pokušava doprijeti do svoje majke, reći što se događa, ali majka ne shvaća, ili ne želi shvatiti: *Ali majka nije došla. Mame nikad nema kad mi je potrebna, pomislila je. Majka još nikada nije čula moje pozive u pomoć. U knjigama se uvijek govori o majkama koje imaju neku unutarnju vezu s djecom. Tako je dječja bol također i majčinska. Ali moja majka još nikada nije osjetila moju bol. Nikada.* (Blobel, 1999: 81) Ovdje je moguće govoriti o emocionalnome zanemarivanju zato što se dijete osjeća nevoljenim. Roditelji su djeci sinonim za ljubav i djeca se zasigurno teško mire s time da njihovi najveći zaštitnici okreću glavu od njihovih problema. Da je Ninina majka bila povezanija s Ninom, možda do zlostavljanja nikad ne bi došlo, ili bi se otkrilo mnogo brže.

Obiteljski činitelji koji predstavljaju rizik za seksualno zlostavljanje opisani su zapravo iznad – pod zanemarivanjem djeteta. Taj odnos roditelj – dijete opisan je na primjeru odnosa Nine i njezine majke i neosporivo je da je takav odnos problematičan. Nedostatak emocionalne bliskosti također je vidljiv iz gore navedenih citata, a upravo je, kako je već spomenuto, ta emocionalna bliskost mogla dovesti do pozitivnijih ishoda. Također, navedeno je da su većem riziku seksualnog zlostavljanja izložena djeca koja ne žive s biološkim ocem ili s očuhom. Michael je, naime, Ninin očuh kojega Nina u početku istinski voli: *Uvijek ga je držala za ruku, nikad je nije ispuštala. Tada je još svim ljudima željela pokazati: Gledajte, to je moj novi tata. Imam super tatu. On strašno voli Ninu.* (Blobel, 1999: 23) Nakon što doživi seksualno zlostavljanje od svog očuha, Nina poželi da

nikada nije ni doselio te da su ona i mama ostale potpuno same: *Zamišljam kako nas dvije same živimo u udobnom potkrovnom stanu i svaku smo večer satima ovako priljubljene. Volimo se, milujemo se, samo nas dvije, nikakav Michael me ne ubija u pojam, u kući nema muškarca koji bi me dodirivao.* (Blobel, 1999: 97)

4. 3. Razlikovanje zlostavljajućih od nezlostavljajućih seksualnih ponašanja

Prvi od faktora diferencijacije zlostavljajućih od nezlostavljajućih seksualnih ponašanja koji posjeduje Ninin očuh jest razlika u moći.: *Nina je šutjela. Michael je stavio ruke na njen trbuh i pritisnuo lice u njenu kosu. „Mama želi da budeš jako dobra prema meni”, promrmrljao je. „Je li to zaista rekla?” prošaptala je. Grlo joj je bilo suho. „Da, to je rekla. Danas ujutro sam bio kod nje.” Nina je kimnula. Suze, koje su joj tekle u usta, imale su okus soli. „I što je još rekla?” - „Da moraš biti dobra velika djevojčica. I da moraš biti dobra prema meni. I da sve učiniš što ti kažem.”* (Blobel, 1999: 52) *Michael djeluje tužno. „Uvijek radim sve za tebe, a kada bi jednom ti trebala nešto učiniti za mene, onda kažeš ne. Ti si nezahvalna, nezahvalna i sebična. A ako nisi takva, moraš mi to dokazati”, nastavlja Michael. „Onda mi dokaži da želiš biti draga Nina koja mami i tati ne zadaje briga.” - „Ne želim vam zadavati brige”, jecam. Osjećam se tako mala, a kuća je tako velika i nema nikoga tko bi me zaštitio. „Uostalom, i mama želi da spavaš u njezinom krevetu”, kaže Michael iznenada. Ukočim se. „Je li mama to zaista rekla?” „Da. Sama mi je to jučer predložila. Mogli biste se lijepo zajedno ušuškati rekla je kad sam telefonski razgovarao s njom, onda nećete biti tako sami. A Nini tako nedostajem.”* (Blobel, 1999: 119-120)

Vidljivo je iz citata da se zlostavljač služi svojom autoritetnom nadmoći te se poziva na još jedan autoritet prisutan u Nininom životu – majku. Zlostavljač je svjestan da mala djeca najčešće žele činiti ono što roditelji smatraju primjerenim te tako u um djevojčice usađuje da sve što se događa između njih dvoje želi i njezina majka, odnosno da će majka biti sretna tek kada Nina bude činila sve što joj Michael (zlostavljač) kaže. Michaelu je jasno da u nekim trenucima možda ne može potpuno manipulirati Ninom, samim time što je očuh, ili zato što je Nina bistra djevojčica, on se tada poziva na majku.

U romanu *Napuklo srce* zlostavljač je inteligentniji od žrtve, što je drugi faktor diferencijacije, a to je razlika u znanju. Razlika u znanju vidljiva je i samim time što je očuh mnogo stariji. Razlika u godinama nije navedena, ali može se zaključiti da se radi o barem dvadeset godina starijem zlostavljaču. Zlostavljač će se poslužiti upravo razlikom u godinama i sposobnošću odraslih ljudi da objasni situaciju onako kako njemu odgovara: *Pričala mi je kako si se isplakala*

kod nje. Odala si joj našu tajnu. Michael ju je bijesno gledao. Prvo mi nije htjela reći što je. Bilo joj je neugodno. Odmah sam shvatio da ni sama ne zna što bi mislila o tome, a profesorice poput nje više vjeruju odraslima. Meni je odmah povjerovala, ja sam joj bio simpatičan na prvi pogled. Michael je povukao dim. Baš smo se dobro razmjestili. Nina je šutjela. Vrhovi prstiju bili su joj, usprkos rukavicama, hladni kao led, odumrli. (Blobel, 1999: 77) Čineći seksualno zlostavljanje nad osobom čije znanje o bilo kakvom vidu seksualnosti gotovo da i ne postoji, zlostavljač zasigurno pridobiva žrtvu i *kupuje* njezinu šutnju. Djeca mlađega uzrasta ne mogu jasno objasniti što se događa u trenutku kada doživljavaju seksualno zlostavljanje, a sve to zato što još dovoljno ne poznaju seksualnost.

Treći i posljednji faktor diferencijacije jest razlika u zadovoljenju, odnosno želja očuha da ugodu sebi i svojim željama, zanemarujući što Nina želi i želi li uopće taj nametnuti odnos: „*Molim te, šapćem. Molim te, nemoj... Molim te... neću to!*” *Ali on ne prestaje. „Lijepo je... zašto ti se ne sviđa... čekaj..., pričekaj malo... svidjet će ti se... To ti se jako sviđa... jako sviđa... ”* (Blobel, 1999: 122) *Okrenula je glavu. Michael je stajao gol pred njom. „Otvori oči, dušo. Znam da si znatiželjna. Pogledaj me. Nina otvori oči, a njegovo je tijelo bilo samo nekoliko centimetara udaljeno od nje. Da, to ti se sviđa! Znam da ti se sviđa. Sutra ga možeš ponovno gledati. Za danas je gotovo. Ali sutra ćemo nastaviti.”* (Blobel, 1999: 53.) Na primjerima je jasno prikazana razlika u zadovoljenju. Iako žrtva odbija seksualni odnos, zlostavljač ju uvjerava u suprotno. Potpuno je jasno da zlostavljač time što uvjerava žrtvu zapravo udovoljava sebi. Osim toga, zlostavljač uvjerava, u oba primjera, vidno potresenu žrtvu da joj se ono što on čini sviđa i da to želi. Iako svjestan da žrtva ne uživa u seksualnom činu, da joj nanosi bol, zlostavljač uvjeravajući žrtvu uvjerava i sebe da je ono što čini potpuno ispravno.

4. 4. Sindrom prilagodbe seksualnom zlostavljanju

Četiri se faze sindroma, od navedenih pet, mogu oprimjeriti u romanu. Prva faza sindroma jesu tajnost i tišina u kojima je vidljiva zloupotreba odnosa povjerenja. Zlostavljač osigurava djetetovu šutnju raznim prijetnjama, podmićivanjem ili slanjem lažnih poruka koje izvrću percepciju djeteta (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 101). Osim toga, ukoliko uvjeri dijete da treba šutjeti, zlostavljač može nastaviti ponavljati radnju mjesecima (Bonnet, 2000: 129): *Majka izgleda blijedo i slabo. Bojim se da će umrijeti ako je uzrujam. Michael mi je tijekom tjedna utuvio u glavu: Moraš biti dobra prema mami, stalno je to ponavljao. Ne može podnijeti*

uzbuđenja. Ne želiš valjda da umre. (Blobe, 1999: 118.) Ovdje zlostavljač osigurava šutnju tako što potpuno izvrće percepciju djeteta. Uvjerava žrtvu da će majka biti dobro samo ako ona sluša njegova naređenja te se djevojčica vodi time.

Prijetnje su također sveprisutne – njima zlostavljač pokušava osigurati šutnju žrtve te ju zaplašiti i uvjeriti da će zapravo za nju biti najgore ako bilo kome kaže što se događa: „*Šuti! – znači taj pogled. Obećala si zauvijek šutjeti. Ako nećeš šutjeti, dospjet ćeš u dom, a ja ću završiti u zatvoru.*” (Blobe, 1999: 87) Budući da je djeca vole dobiti poklon, zlostavljač se služi i podmićivanjem, ali to čini samo da bi ih uvjerio u drugačiju sliku o sebi te da bi djeca možda osjetila i grižnju savjesti ukoliko odluče bilo što poduzeti: *Posegnuo je u stražnji džep na hlačama, izvukao novčanik i izvadio novčanicu od sto maraka. „Danas sam slučajno saznao da si želiš kupiti nove cipele. Gurnuo je novčanicu ispod noćne svjetiljke. Izaberi si lijepe cipele. Želim da ti bude dobro, razumiješ?”* (Blobe, 1999: 18.) Nakon noći u kojoj se opet dogodilo seksualno zlostavljanje, Michael Nini kupuje nove traperice: *Sljedećeg jutra kupio mi je nove traperice. Nisam htjela Nisam baš ništa htjela. Ali on se sam sebi činio veličanstvenim.* (Blobe, 1999: 162)

Druga faza koja se može prepoznati u sindromu prilagodbe seksualnom zlostavljanju jesu bespomoćnost i ranjivost. Što su djeca mlađa, to su ovisnija o skrbnicima u zadovoljenju svojih tjelesnih potreba i potreba za ljubavi (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 101): *Nina je bila sretna da on više nije bijesan na nju. Dok su išli od garaže prema kući, Nina ga uhvati za ruku. Osjećala se tako usamljeno.* (Blobe, 1999: 56). Bez obzira na to što je Nina svjesna da joj očuh nanosi bol, svejedno se bolje osjeća u trenutcima kada joj on pruža ljubav i pažnju. Svako dijete želi zdravu povezanost s roditeljima te se na ono suprotno teško privikava, pokušavajući sačuvati barem jedan vid zdravoga odnosa, makar i prividno.

Treća faza sindroma prilagodbe jest zakašnjelo, konfliktno i neuvjerljivo otkrivanje. Ponekad su pokušaji djeteta da prekine šutnju popraćeni nevjericom i okrivljavanjem žrtve. Tako se dijete prilagođava svijetu u kojemu je zlostavljanje prihvaćeno (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 101). Nina se povjerava svojoj profesorici koja joj ipak ne povjeruje te ju upozori da su to ozbiljne optužbe: *Gospođa Hellwege je dugo gledala Ninu. „Zaista ne lažeš? Nina je ponovno odmahнула glavom. Znaš li da si upravo rekla nešto užasno, Nina! Tebi je jasno da s ovakvim optužbama možeš svog očuha otjerati u zatvor?” U zatvor? Ne, o tome Nina nije imala pojma, to joj Michael nije rekao. „Da, ponovila je gospođa Hellwege, u zatvor... Razmislit ću što mogu učiniti.” Od tog se dana Nina još više bojala.* (Blobe, 1999: 63) U trenutku kada se žrtva krenula otvarati, kada može ispričati što joj se događa, nailazi na zid.

Četvrta i ujedno posljednja faza upravo je povlačenje optužbe. Da bi sačuvalo obiteljsku ravnotežu, dijete može povući svoje optužbe (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 101): ... *Michael, molim te nemoj se ljutiti, molim te, molim te... Bit ću dobra, učinit ću sve što želiš, samo se nemoj ljutiti na mene... Molim te, Michael, neću u dom! Molim te.* (Blobeł, 1999: 79. str) Nakon prijatnji da će, ukoliko opet nekome kaže njihovu tajnu, ići u dom te da će joj majka i brat ostati sami, Nina povlači sve rečeno i ispričava se. Zbog straha od posljedica koje joj Michael navodi, Nina gotovo potpuno mijenja svoju priču i svoj odnos prema Michaelu. U jednom je trenutku bila spremna na sve da bi spasila komadiće svoga života, ali zbog prevelikog straha od mogućih posljedica ipak odustaje od svoga pokušaja i iz hrabre pretvara se u uplašenu djevojčicu koja samo želi sačuvati obitelj.

4. 5. Ostvarivanje, znakovi i razotkrivanje seksualnog zlostavljanja u romanu

U ovome romanu zlostavljač je očuh koji pokćerku seksualno zlostavlja od njezine osme godine. Seksualno zlostavljanje očuh ne započinje odmah po dolasku u obitelj, već nakon nekoliko godina zajedničkoga života. Prvi se put seksualno zlostavljanje događa u sauni, u koju očuh i djevojčica skupa odlaze. Kada započinu s procesom ostvarivanja seksualnoga zlostavljanja, zlostavljači pokušavaju osigurati djetetovu šutnju raznim manipulacijama, ili ih obasipaju lijepim riječima ili djelima kako bi djeca zaboravila na zlostavljanje: „*Nasmiješi se, mala princezo, rekao je Michael nježno. Kad se ti ne smiješ, ja sam tužan.*” *Pokušavala se nasmiješiti. Nina je to stvarno pokušavala, a suze i kapljice vode tekle su joj u usta. Michael se sagnuo i stavio svoje usne sasvim blizu njezinog uha.* „*Mami nećemo ništa reći, šapnuo je s molbom u glasu. Jesi li razumjela, princezo?*” *Nina je mogla samo kimnuti.* (Blobeł, 1999: 25.) Vidljivo je da očuh, nakon ostvarivanja seksualnog zlostavljanja po prvi puta, obasipa žrtvu lijepim riječima da bi joj skrenuo pažnju s onoga što se dogodilo i kako bi joj pokazao da je njihov odnos isti kao i inače, da se sada ništa novo ni čudno nije dogodilo. Zanimljivo je upotreba prvog lica množine – *mami nećemo ništa reći* – kada zlostavljač pokušava tajnu zadržati između sebe i žrtve. Time se žrtvi pridodaje odgovornost da je i ona suučesnik onoga što se dogodilo te ako poželi nekome ispričati morat će i sebe izdati. Osim toga, djeca ozbiljno shvaćaju značenje tajne, mnogo ozbiljnije nego odrasli. Kada dobiju neku tajnu na čuvanje osjećaju se odraslijima, tajnu nose kako bi opravdali povjerenje.

Događa se i nerijetko da zlostavljači maskiraju svoja ponašanja predstavljajući ih djetetu kao način igre, educiranja ili održavanja higijene (Bilić, Buljan-Flander, Hrapka, 2012): „*Još ne, malena. Još ne. Prvo moram provjeriti jesi li se dobro oprala.*”- „*Dobro sam se oprala, stvarno. Pokrij me!*”- „*Svugdje?*” *Nina je samo kimnula.* „*I između nogu? Nina je opet kimnula i pokušala*

odgurnuti njegovu ruku. Ali Michael je bio jači. Polako mu je ruka skliznula među Ninine noge. Da vidimo je li to točno.” (Blobel, 1999: 40) ili: „*Ostani ležati! Ostani mirno ležati! Pa to ne boli. Ništa ne radim. Samo se igramo. Igramo jednu lijepu igru. Lijepo je, zar ne?*” (Blobel, 1999: 122) Time što čin seksualnog zlostavljanja opisuje kao provjeravanje higijene ili igru zlostavljač uvjerava dijete da je to što se događa potpuno normalno. Vrlo vjerojatno žrtve budu svjesne da se ne radi ni o provjeri higijene niti o igri.

Da je došlo do seksualnog zlostavljanja u romanu potvrđuju brojni fizički i emocionalni znakovi te socijalno ponašanje i ponašanje u školi. Autorica detaljno ocrta neke znakove koji se prepoznaju kod osoba koje su bile, ili su trenutno, žrtve seksualnog zlostavljanja. Kao fizički znak zlostavljanja navode se modrice, ali u Nininom slučaju ne radi se o modricama nego o sitnim prištićima koji se pojavljuju na tijelu: *Cijelo tijelo mi je ponovno bilo posuto sitnim prištićima. Prištiće uvijek dobijem kad se uzrujam. I onda ne mogu cijelu noć spavati od silnog svrbeža. Kako to mrzim. Mrzim svoje tijelo.* (Blobel, 1999: 16) Ninini prištići ponekad su postajali krvave rane. *Brzo skidam pulover i počinjem se kao divlja češati po tijelu koje svrbi. Prije sam se ponekad znala izgrepsti do krvi.* (Blobel, 1999: 132) U njezinom slučaju prištići se pojavljuju zbog straha te iščekivanja sljedećeg zlostavljanja. Trljanje postojećih prištića, da bi si nanijela bol, može se objasniti kratkim bijegom od duševne boli i koncentriranjem na onu fizičku koja se, ipak, lakše podnosi.

U fizičke znakove zlostavljanja ubraja se i često tuširanje: *Pobjegnem pod tuš i nasapunam se, cijelo tijelo, od glave do pete. Uzimam grubu rukavicu za pranje i trljam kožu, sve dok nije pocrvenjela i počela boljeti.* (Blobel, 1999: 49) Ponavljanje grubog tuširanja može se objasniti kao pokušaj pranja prljavštine nakupljene na tijelu. Žrtva tako, barem fizički, briše sa sebe sve što joj se dogodilo. Čest je fizički znak i odijevanje koje će što više pokriti tijelo. Takvome odijevanju teži i Nina: *Nosim traperice. Široke traperice koje su u struku zavezane kožnim pojasom. Dobro bi pristajale i lučkom radniku. Meni se to tako sviđa. Tako nitko ne može vidjeti moju figuru, sve je lijepo skriveno.* (Blobel, 1999: 48) Osim što odjećom želi ugušiti ženu u sebi, ona čini isto i frizuram: *Šišam se uvijek kod muškog frizera na Rathaus trgu.* (Blobel, 1999: 11) Nina ne voli (štoviše – mrzi) svoje tijelo, ni sama ga ne želi gledati, a samim time ne želi ni da ga drugi gledaju. Svojim stilom želi potpuno biti neprivlačna.

U fizičke se znakove ubrajaju i neke psihosomatske smetnje kao što su povraćanje i bol u trbuhu: *Nije mogla ništa jesti. Kruh u njezinim ustima je sve više bubrio, i konačno je otrčala na zahod, ispljunula kruh u školjku o isprala vruće lice. Tek što je sjela natrag za stol, morala je opet*

na zahod. Potresao ju je podražaj na povraćanje. (Blobel, 1999: 53-54) Još na vrijeme uspijevam doći do umivaonika. Tek što sam došla do njega, izlazi sve iz mene. (Blobel, 1999: 72) „Boli me trbuh”, rekla sam. Majka se zapiljila u mene. „Što? Zar opet?. Imala si je tek prije dva tjedna.” - „Ne, prije tri.” - „Svejedno. To tako dalje ne ide, nešto tu nije u redu ako stalno imaš grčeve u trbuhu. U ponedjeljak ideš ginekologu.” (Blobel, 1999: 16)

Fizičkim se znakom smatra i pokušaj djeteta da bude nevidljivo: *Nisam čak nikada ni isprobavala maminu šminku. Meni odgovara ići uokolo kao sivi miš. Onda barem dečki ne gnjave i ne moram izmišljati glupe izlike kada me oni u kinu ili na nekom tulumu iznenada požele poljubiti.* (Blobel, 1999: 93) *Sva sam se skupila. Bila sam mala poput miša. Od tog dana svako malo poželim biti miš. Da me nitko ne čuje i ne vidi. Pokušavam se sakriti iza majčine suknje.* (Blobel, 1999: 117) Ovaj se znak može povezati s gore navedenim skrivanjem iza odjeće. Žrtva seksualnog zlostavljanja teško živi sama sa sobom, a ponekad je još teže živjeti među drugima i bilo bi zaista lakše da se negdje može sakriti od svih znatizeljnih pogleda, od svih potencijalnih opasnosti.

Osim navedenih fizičkih dobro se očitavaju i oni emocionalni znakovi seksualnog zlostavljanja. Jasno je da će žrtve seksualnog zlostavljanja pokušavati izbjeći mjesto gdje se seksualno zlostavljanje odvija, a kako je to u njezinom slučaju dom, Nina bi taj isti dom voljela izbjeći. Iako literatura navodi strah od odlaska kući nakon škole, u sljedećem primjeru prikazan je strah od odlaska kući s izleta: *Već sredinom praznika koje je provodila na jahanju, nije mogla misliti ni na što drugo, a na kraju prvog tjedna osjećala je samo strah od povratka kući.* (Blobel, 1999: 148) Jasno je da se žrtva ne želi ponovno susresti sa svojim zlostavljačem. Nina se našla u situaciji da se nakratko odmaknula od kuće i možda shvatila kako život može izgledati bez stalne napetosti pa je tada strah od povratka doma, odnosno strah od povratka na staro, još izraženiji.

Nakon doživljenog seksualnog zlostavljanja vrlo je vjerojatan strah od bilo kakvog fizičkoga kontakta: *Flo je gurnuo ruku ispod mog pulovera. Samo nekoliko centimetara u visini struka. Mislim da je samo želio osjetiti moju kožu. Dečki vjerojatno žele znati imaju li djevojke nježniju kožu. Nije bilo ništa strašno. Unatoč tome potpuno sam pobjesnjela.* (Blobel, 1999: 13) Naime, žrtva ne može podnijeti ničiji dodir, bez obzira na to što je to dodir dječaka koji nema loše namjere. U ovom slučaju Ninu dotiče dječak koji je pokazuje iskrene simpatije prema njoj, ali njezino iskustvo ne dopušta joj opusti se. Ovakav bi se slučaj mogao objasniti jednom od posljedica seksualnog zlostavljanja, a to je problem razlikovanja seksualnosti i nježnosti te emocionalne bliskosti i seksualnog dodira. (Buljan-Flandar, Kocijan-Hercigonja, 2003: 107)

Osobe koje su proživjele seksualno zlostavljanje svaki dodir smatraju prijatnjom i od istoga strahuju. Poznato je i da žrtve seksualnog zlostavljanja uvijek osjećaju sram i krivnju, smatrajući da će ih okolina odbaciti kada sazna što im se dogodilo, a nerijetko žrtve pomišljaju da su same krive za ono što se događa. U nastavku su prikazane Ninine misli nakon što se otvorila prijatelju: *Kao štene se sklupčam na jastucima. Ali ne stavljam mu glavu u krilo. Pazim da ga ne dodirnem. Možda mu je to sada neugodno. Možda mu se gadim. Možda želi da odem. Možda me nikada više ne želi vidjeti.* (Blobel, 1999: 107) Najčešće su osjećaj krivnje i srama kočnice u procesu razotkrivanja, zato što je žrtva uvjerena da je za događaje koji su joj se dogodili i sama kriva te da okolina to neće moći razumjeti. Nina je imala i negativno iskustvo u pokušaju svoga razotkrivanja (o tome će biti govora poslije) te joj je još teže priznati nekome što joj se događalo. Kada se napokon i ohrabri, osjeti sram.

S obzirom na to da se seksualno zlostavljanje najčešće odnosi na intimno područje – genitalije, žrtve zlostavljanja osjećaju strah od same pomisli da bi ih netko tamo mogao dotaknuti: *Ginekologu ne želim ni pod koju cijenu. Michael ima pravo. Od same pomisli na to da me pregledava, dodiruje i gura neki instrument u mene, dobijem prištiće. Nitko me neće dodirivati. Nitko me neće vidjeti голу. Nitko. Nikada.* (Blobel, 1999: 19) Žrtve zlostavljanja teže se upuštaju u bilo kakav fizički kontakt i s ljudima za koje su gotovo sigurni da im ne predstavljaju opasnost: *I onda se pojavi Flo, i sve je drukčije. To jest, samo malo drukčije. Ni njemu ne mogu dopustiti da me dodiruje. Ali volim s njim razgovarati, volim čuti njegov smijeh i tako mi se sviđa kada trči preko polja i bere mi cvijeće.* (Blobel, 1999: 93)

Očekivano je da će žrtve seksualnog zlostavljanja imati problema sa socijalnim ponašanjem zato što ono što proživljavaju potpuno iskrivljuje sliku svih odnosa koje poznaju. Kod Nine je vidljivo odbijanje, ili molba da ne ostane sama s određenom osobom, da bi izbjegla moguće zlostavljanje. Dakle, Nina to radi u nekoliko situacija kada ne želi ostati sama s Michaelom: *„Ideš li i sljedeći tjedan u Crveni križ, mama?“, upitala je. Majka joj sa smiješkom priđe. „Naravno. Pa to znaš.”- „Ali neću da ideš! Hoću da uvijek ostaneš sa mnom!”* (Blobel, 1999: 41) Nakon zlostavljanja u sauni, Nina govori majci da ne želi više u saunu, zapravo ne želi više odlaziti tamo nasamo s Michaelom: *Ništa više ne govorim. Obgrlim joj noge i preklinjem: „Mama, neću više u saunu, molim te! Nikad više ne želim u saunu!”* (Blobel, 1999: 116)

Gotovo je nemoguće zamisliti da se utjecaj seksualnog zlostavljanja neće odraziti na ponašanje žrtve u školi. Zbog svog unutarnjeg stanja žrtve seksualnog zlostavljanja sklone su smetnjama pažnje, a vrlo je vjerojatno da će sve biti popraćeno i lošim uspjehom: *U školi se Nina*

nije mogla ni na što koncentrirati, nije čak ni slušala. Nprekidno je pod klupom gnječila maramicu. *Dragi Bože, pomози mi! Pomози mi već jednom!* (Blobel, 1999: 54) Nina je imala jedanaest godina kad je donijela kući najlošiju svjedodžbu u životu. Bilo je jasno da će ponavljati razred. U to se vrijeme ni na što nije mogla koncentrirati. Ništa više nije dopiralo do nje. (Blobel, 1999: 59)

Nakon primijećenih znakova promjena u ponašanju u školi, odnosno naglog pada ocjena, Ninina učiteljica pokreće proces razotkrivanja: „*Ti znaš da si napisala daleko najlošiju zadaću. Prije si bila jedna od najboljih, ali u posljednje vrijeme...*” (Blobel, 1999: 60) Početak ovoga razotkrivanja činio se izglednim, ali nažalost tako ne završava. U ovakvim se situacijama događa da odrasli, pa čak i stručne osobe, obezvjeđuju iskaze djece (Sunko, 2008: 27). Zašto je tomu tako? Odgovor je teško pronaći, možda se krije u tome što su djeca ponekad sklona laganju. U slučaju sumnje da dijete laže trebalo bi pokrenuti razna istraživanja, ali prvi izbor nikako ne bi smio biti ignoriranje djeteta i njegovih iskaza. Time što se djetetov iskaz obezvrijedi dijete se nauči da treba živjeti u svijetu gdje se seksualno zlostavljanje prihvaća.

Nakon što Nina progovori, i otvori se svojoj učiteljici, nailazi na nerazumijevanje: „*Znaš li da si upravo rekla nešto užasno, Nina!*” Nina je zatvorila oči i šutjela. U glavi joj je tutnjalo, iznenada je vidjela Michaela ispred sebe. Sada je znala da joj gospođa Hellwege sigurno neće pomoći, znala je. Nije morala ništa više reći. (Blobel, 1999: 63) Ninina učiteljica nakon njezina priznanja poziva njezinog očuha na razgovor te time još više ugrozi Ninu. Kako je već navedeno, čest je slučaj da se iskazi djece obezvrijede: „*Tvoja profesorica kaže da si oduvijek bila lažljiva. Kad bi ujutro zakasnila, izmišljala bi najluđe lažljive pričice. Ili kad ti se nije dalo vježbati na tjelesnom!*” (Blobel, 1999: 77) Nije pogrešno pomisliti da je prethodni citat samo još jedno izokretanje percepcije djeteta da bi se njime manipuliralo, ali u daljnjem tekstu romana nailazi se na dio u kojemu učiteljica zaista pokazuje sumnje prema svemu što Nina govori te je time pokazano da joj učiteljica zaista nije vjerovala: „*Zapravo ne znam mogu li ti vjerovati, ali ako ti je zaista loše i moraš povraćati, najbolje da odmah odeš u nužnik, kaže gospođa Hellwege. Samo se nadam da ovaj put govoriš istinu.*” (Blobel, 1999: 72)

U romanu se događa još jedno razotkrivanje, ali drugačije od gore navedenoga. Riječ je o namjernom razotkrivanju. Zlostavljana djeca lakše se povjeravaju nekom neformalnom, prijatelju, članu obitelji, rođacima i sl. (Bilić, Buljan-Flander, Hrapka, 2012: 154) Tako se Nina povjerila svom prijatelju, a kasnije i partneru. Iz Ninina primjera vidljivo je da proces razotkrivanja ne ide brzo. Žrtva priznaje što joj se događa tek kada stekne određeno povjerenje, kada se počne osjećati

ugodno u društvu osobe kojoj će se povjeriti. Na samom početku druženja Nina ne želi otkriti baš ništa: *Ali on me gleda, kao da je razumio, kao da želi odgonetnuti moje misli. Ali moje misli pripadaju meni. Samo meni. Naravno da možeš biti mrtav i kad si živ, pomislim. Ali to se tiče samo mene. Ponekad moraš biti malo mrtav kako bi mogao dalje živjeti.* (Blobel, 1999: 39) Nakon dužeg zajedničkog druženja i dugih razgovora ipak osjeća bliskost (i mogućnost povjeravanja), ali sveprisutan je strah zbog prijašnjeg iskustva: *I što će se dogoditi ako mu ispričam? Ako me isto tako neće razumjeti, kao ni Hellwegica? Može li on to uopće razumjeti? Možda mu unatoč tome, moram objasniti, kako bi znao zašto sam takva. Konačno, i on se prema meni otvorio. A ne želim izgubiti Floa. Zatvaram oči, progutam pljuvačku. No, dobro.* (Blobel, 1999: 106)

Nakon što nailazi na razumijevanje pozitivnije gleda na svoje priznanje: *Odjednom sam vesela što sam mu ispričala o Michaelu i sebi. On doduše ni izdaleka ne zna cijelu istinu, i još će potrajati dok mu budem mogla ispričati sve one ružne stvari. Ni sama se ne usuđujem misliti na njih, tako sam ih duboko potisnula da ih ni sama više ne znam. Ali on me poznaje više od svih drugih ljudi na svijetu.* (Blobel, 1999: 112)

5. Seksualno zlostavljanje u romanu *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić*

U romanu *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić* autorice Ivone Šajatović² otac seksualno zlostavlja svoju jedanaestogodišnju kći Katju. Obitelj Barić živi naizgled mirnim životom na riječkom Turniću. Na početku romana ne događa se ništa značajno osim Katjinih druženja s prijateljem Zokijem, ali u jednom trenutku sve se mijenja. Otac počinje seksualno zlostavljati Katju, a kada se seksualno zlostavljanje događa između krvnih srodnika riječ je o incestu (Sunko, 2008: 26). Katjin put k spašavanju nažalost završava tragično, pa tako ona svoju tajnu ponese sa sobom u grob³.

5. 1. Kategorije seksualnog zlostavljanja

Kada se govori o kategorijama seksualnog zlostavljanja, u ovome romanu događa se oralni odnos: *Ti si moja ljepotica, ti voliš tatu, hajde stavi ga u usta, hajde, otvori usta, to će tati biti najljepši poklon za Božić* – *krkljao je i navlačio joj lice sada već s obadvije ruke na crvenu nakupinu kože dok je Katja užasnuta stiskala usne, osjećajući plač u grlu, osjećajući suze velike poput balona u svom tankom vratu, nesposobna da kroz njih istisne krik koji se vrtložio u prsima* (Šajatović, 2011: 44) te se nekoliko puta ponavlja penetracija, odnosno vaginalni snošaj: *Već ju je drobio svojom težinom, dok joj je glava kao u zaklanog pileta visjela na jednu stranu, tupo zureći u košaru s krizantemama pokraj kreveta. Noge joj je razmaknuo svojim i ona je osjećala da joj prepone pucaju poput suhog triješća i da joj nešto oštro i tvrdo para tijelo na dvije polovice.* (Šajatović, 2011: 60)

5. 2. Činitelji rizika za seksualno zlostavljanje

Čimbenici rizika jasno su ocrtni u romanu *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić*. Najviše do izražaja dolaze obiteljski činitelji, ali u pogledu zanemarivanja može se govoriti i o individualnim karakteristikama djeteta. Katja je, kao i prvo promatrana protagonistica, emocionalno zanemareno dijete koje živi s biološkim roditeljima. Osim emocionalnog zanemarivanja prisutno je i tjelesno zlostavljanje koje je definirano kao „primjena fizičke sile s namjerom da dijete doživi bol i/ili nelagodu, ali ne i ozljedu, u svrhu kontrole djetetova ponašanja.” (Bilić, Buljan-Flandar, Hrapka, 2012: 82) *Katji se ponekad činilo da je sve što postoji razlog zbog kojeg bi se mama mogla ponovo razbjesniti, i sve je više pazila na svoje stvari, na svoje kretnje, na to da Zoki više ne dolazi k njima,*

² Ivona Šajatović (1975.) objavljuje poeziju, kratke priče i romane. Dobitnica je nagrada za dječju književnost, a neke od njih su "Mato Lovrak" i "I. B. Mažuranić".

³ Smrt je splet slučajnosti, ne izravno zbog zlostavljanja koje proživljava.

da uvijek dobije peticu, da bude najbolja u razredu, da uvijek pohvali njezinu novu sliku, no ona je uvijek pronašla neki razlog zbog kojeg bi je, kad Ljiljana nije bila u kući, udarila posred lica, vikala i vikala do promuklosti... (Šajatović, 2011: 8) Nigdje se u romanu ne navodi da otac tjelesno zlostavlja Katju, ali se nebriga majke i problemi u odnosu roditelj – dijete itekako mogu povezati s kontinuiranošću očeva seksualnog zlostavljanja.

Važno je spomenuti da u obiteljske činitelje spadaju disfunkcionalni odnosi u obitelji koji se u ovome romanu jasno prepoznaju. Naime, Katjini otac i majka redovito se svađaju: *Naslonila je svoje mršavo tijelo jedanaestogodišnjakinje na vrata, i pustila da joj noge otkazu poslušnost pa sjela na pod i tamo ostala satima dok se iz dnevne sobe čulo razbijanje i prigušena vika, nešto poput siktanja.* (Šajatović, 2011: 29) Problemi polaze i zbog stanja majke, ona je bolesna (riječ je o psihičkim problemima), a otac (političar) želi da izgledaju kao savršena obitelj. Mentalna bolest jednog ili oba roditelja također se ubraja u obiteljske činitelje, a možda baš ta bolest dovodi do nedostatka emocionalne bliskosti između Katje i njezine majke, ili do problema u odnosu roditelj – dijete. Naime, Katja i njezina majka tijekom cijelog romana ne ostvaruju nikakav odnos. Katja želi osjetiti majčinu ljubav, ali majka za to ne mari i ne trudi se pružiti joj ljubav: *„Meni izgledaš lijepo” – rekla je Katja i sa stražnjeg je sjedišta pomilovala po gustoj i dugoj plavoj kosi, no ona se nije ni osvrnula. A tako je bilo uvijek, i Katja se trudila misliti na Silvijana i Ljiljanu, a zaboraviti tatu i mamu i one bolne iglice u prsima koje bi se uvijek javljale pri njihovim svađama.* (Šajatović, 2011: 25) Vidljivo je da majka uopće ne reagira na Katju u trenutku primanja komplimenta, majka ne pokazuje nikakve emocije: *„Bok, mama, vratila si se!” – rekla je nesigurno, odlučivši se samo za pozdrav jer u njezinom sjećanju nije postojao trenutak u kojem se ona i mama grle ili trenutak u kojemu sjedi mami u krilu ili joj ona miluje kosu, kao što su to mame činile na televiziji ili u knjigama, a neke čak i u stvarnosti.* (Šajatović, 2011: 54) Nameće se zaključiti da bi prava, majčinska ljubav, povezanost s djetetom, mogla zaustaviti sav užas koji je Katja proživjela: *Ni ne pogledavši je, rekla joj je da postavi tanjure, a Katja je neko vrijeme samo zurila u nju željna da se okrene da vidi njezine iskolačene oči i da ju pita što joj je, da ju bar pita što joj je, možda bi uspjela istisnuti glas, možda bi je grlo i pluća ovaj put poslušali, kad bi se mama okrenula i brižno zapitala što joj je.* (Šajatović, 2011: 66) No, majka odnos nije (iz)gradila i Katja razvija mržnju: *... i Katja ju je mrzila, sad ju je zaista mrzila jer ju je izdala, jer joj nije željela pomoći, a znala je, znala je. Bila je gora od oca.* (Šajatović, 2011: 70)

Majka je jedina osoba kojoj se Katja zapravo htjela povjeriti, s kime je htjela podijeliti ono što joj se događa, ali nije bilo moguće.

Kako je već spomenuto, svi ovi čimbenici ne moraju stopostotno upućivati na prisutnost seksualnog zlostavljanja, ali u Katjinu slučaju obiteljski čimbenici itekako su potvrdili seksualno zlostavljanje. Najveći je krivac u svemu, naravno, otac koji iskoristi sve obiteljske neprilike, štoviše idu mu na ruku, da kontinuirano i neometano seksualno zlostavlja svoje dijete.

5. 3. Sindrom prilagodbe seksualnom zlostavljanju

Sindrom prilagodbe seksualnom zlostavljanju u ovome je romanu jasno ocrtan. Tajnost i tišina postignuti su izvrtanjem percepcije djeteta. Naime, Katju otac stalno uvjerava da sve to što čine, čine iz ljubavi i da to čini kako bi oca usrećila: „*Ti ćeš me voljeti više nego mama, jel da, jel da ćeš tatici pokloniti za Božić nešto lijepo, hoćeš, poklonit ćeš ti svom tatici nešto lijepo, ti si moja poslušna ljepotica.*” (Šajatović, 2011: 43) „*Dobra moja djevojčica. Ti uvijek činiš ono što tatu veseli. Je li tako?*” – koraknuo je prema njoj s usnama razjapljenim u osmijeh, još uvijek zjenica zalijepljenih za njene kao da je kroti, kao da uživa u tome što se ona boji ustuknuti. (Šajatović, 2011: 59) Katja je svjesna da njezini roditelji imaju problema u braku, a da je ona toga svjesna zna i njezin otac i baš zato koristi tu situaciju – želi ju potpuno uvjeriti da ne čine ništa loše te da je to njezina dužnost jer voli svog oca.

Prepoznatljiva je i faza bespomoćnosti i ranjivosti. Katja je intuitivno zna da je primarna zadaća roditelja da vole svoju djecu te teško prihvaća da u njezinome slučaju to nije onako kako bi trebalo biti. Nakon što prvi put doživi seksualno zlostavljanje uvjerava sebe da je sve bio samo san: *Ti voliš tatu, hajde stavi ga u usta... Ne, ne, ne... Otišla sam spavati čim sam odnijela cvjetni pladanj na stakleni stol. Zašto sanjam tako užasne stvari? Ljiljana je rekla da ne smijem jesti čokoladu prije spavanja, zato sam sanjala ružno. Nikada više neću jesti čokoladu. Gle, čak sam i legla obučena. Mama je u pravu kad veli da sam zločesta. Jadna mama! Više neću biti zločesta kad se vrati iz bolnice, neću više nikada biti zločesta...* (Šajatović, 2011: 46) U prethodnome su citatu, može se reći, objedinjene dvije faze sindroma prilagodbe. Prvi dio citata objašnjava bespomoćnost i ranjivost, nemogućnost prihvaćanja da joj je otac to učinio, a drugi dio citata može se objasniti fazom zarobljenosti i prilagodbe. Ta faza očituje se u pokušaju da žrtva opravda zlostavljača i zlostavljanje svojom zločestoćom. U zadnjem dijelu citata to je najočitiije, budući da Katja ponavlja sebi kako nikada više neće biti zločesta, misleći zapravo na to kako joj je svojom zločestoćom sve to zaslužila.

Može se promatrati još jedna faza prilagodbe – zakašnjelo, konfliktno i neuvjerljivo otkrivanje. Dakle, česti pokušaji djeteta da otkriju što im se događa praćeni su krivnjom i

nevjericom (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 101). U ovome slučaju nema ni krivnje ni nevjerice, radi se o potpunome ignoriranju koje zapravo šalje istu poruku kao i nevjerica i okrivljavanje žrtve: *A kad je on otišao na sastanak, mimoišavši se s mamom na vratima, Katja je još čučala sklupčana u kutu dnevnog boravka i jecala. Svaki put je bilo sve teže, a ona je bila tu, dva metra od nje i mogla ju je spasiti da je htjela, mogla je učiniti da sve prestane, da više noću ne sanja te proklete bijele krizanteme i da opet može sa Zokijem trčati po Turniću i smijati se mušterijama u Desinoj agenciji.* (Šajatović, 2011: 70)

5. 4. Ostvarivanje, znakovi i razotkrivanje seksualnog zlostavljanja u romanu *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić*

Ostvarivanje seksualnog zlostavljanja događa se upravo onako kako ga i literatura opisuje – obasipanjem pažnjom i ljubavlju te podmićivanjem (Bilić, Buljan-Flander, Hrapka, 2012: 149): *„Čekaj, dođi mala!” – primio se za unutrašnji džep i izvukao kutijicu u kakve zlatari stavljaju kupljeni nakit. „Dođi!” – povukao ju je k sebi na krilo i desnom rukom otvorio kutijicu pa joj je pokazao. „Evo, ovo sam ti kupio za Božić. Hajde, stavi ga! Ti voliš medvjediće, zar ne?”* (Šajatović, 2011: 43) Otac joj neposredno prije prvog seksualnog zlostavljanja poklanja maleni broš u obliku medvjedića. Sasvim, naizgled, bezazlena situacija između oca i kćeri, božićno darivanje, naposljetku dobiva sasvim drugačiji opis.

Osim podmićivanja otac koristi i lijepe riječi te uvjeravanje djeteta da je to sve uobičajen odnos: *„Ti si moja mala ljepotica! Ti nećeš biti kao mama, je li? Ti ćeš uvijek voljeti tatu, je li?” – milovao ju je jednom rukom po zaglađenoj kosi i ljubio je po licu onim vlažnim, slinavim poljupcima koje je Katja mrzila. „Ti ćeš me voljeti više nego mama, jel da, je da ćeš tatici pokloniti za Božić nešto lijepo, hoćeš, poklonit ćeš svom tatici nešto lijepo, ti si moja poslušna ljepotica.”* (Šajatović, 2011: 43)

Otac ovim riječima počinje proces ostvarivanja seksualnog zlostavljanja, uvjeravajući kćer kako je nakon njegovog poklona vrijeme za njezin. Otac se služi manipulativnim sredstvima, trudeći se svoj čin zlostavljanja koji slijedi prikazati kao Katjin poklon njemu za Božić, ali i njemu za ljubav. Otac svaki put na isti način ostvaruje seksualno zlostavljanje, uglavnom su to lijepe riječi, manipulativno oblikovane da bi u um kćeri usadio da sve što otac traži od nje, traži kako bi njega razveselila i pokazala koliko ga voli: *„Dobra moja djevojčica. Ti uvijek činiš ono što tatu veseli. Je li tako? Ti uvijek tatu usrećiš, zar ne? Ti me jedina voliš, zar ne?”* (Šajatović, 2011: 59) Svoj rođendan otac iskorištava na isti način tražeći od kćeri poklon: *„Imam jedino tebe, jedino ti*

voliš tatu, jedino ti tatu usrećiš. Je li tako, Katja, je li da ćeš usrećiti svog tatu za rođendan?” (Šajatović, 2011: 65)

Prepoznatljivi su i fizički i emocionalni znakovi seksualnog zlostavljanja. Kao fizički znak navode se ozljede genitalnog i analnog područja, a nakon vaginalnog snošaja Katja osjeća bolove: *A sad je sjedila za stolom poput mumije u haljinici s bijelim čipkastim ovratnikom, jedva se prisiljavajući da proguta koji zalogaj, dok joj je nenasno bol žarila međunožje i vid na trenutke gubio dubinu opažaja, pa joj se sve činilo plošnim i hladnim, čak i on koji je na drugoj strani stola mužu tete Lucije pričao kako sve ide jako dobro i kako će na ovim izborima sigurno pobijediti.* (Šajatović, 2011: 61)

Kod Katje su vidljive i psihosomatske smetnje koje se su manifestirale visokom tjelesnom temperaturom: *Prvih pet dana nakon djedove godišnjice smrti nije išla u školu jer joj se temperatura popela preko 40C i Ljiljana je inzistirala da ostane kod kuće, iako ni mamu ni tatu nije bilo briga.* (Šajatović, 2011: 62)

Od emocionalnih znakova kod Katje se ističu izoliranost, sram, krivnja, ljutnja, tjeskoba te bespomoćnost. Katja samu sebe izolira iz društva smatrajući da mora ostati samo da bi njezina tajna ostala zauvijek sačuvana i da ne bi prikazala drugima koliko je „prljava”: *Bila je sama i morala je ostati sama da nitko ne sazna, da nitko ne shvati jer bi umrla od srama od srama, umrla od krivnje, umrla i po drugi put.* (Šajatović, 2011: 63) Izoliranost Katji pomaže u skrivanju onoga što joj se događa. Svako druženje s ljudima u njoj stvara potencijalnu opasnost od otkrivanja njezine tajne. Osim što je u prethodnome citatu vidljiva izoliranost, vidljiv je i osjećaj srama i krivnje. Jedini razlog zašto ne želi nikome otkriti svoju tajnu upravo je strah od osude i gađenja. Bijes i plač česte su pojave u Katjinu životu, pomoću njih pokušava shvatiti što joj se dogodilo i nekako utješiti samu sebe i prikriti svoju bol ili ju izbaciti na površinu: *Osjećala je da joj tijelo gori i briznula bi u plač, teški, zaglušujući plač poput tek rođenog djeteta koji je ponekad znao potrajati i po sat vremena. Ponekad bi je primio bijes, bijes tako jak da je osjećala kako agresivnost buja u njoj i kako ima potrebu nešto razbiti, čuti kako se nešto lomi, krcka, nestaje.* (Šajatović, 2011: 69) Emocionalnim se znakom smatra i strah od odlaska kući, a Katja nakon mjesec dana provedenih kod bake ne želi povratak doma: *„Molim te, baka, nagovori ga da ostanem još malo!”* (Šajatović, 2011: 95) Iako inače nije voljela ići baki, nakon što ju otac počne seksualno zlostavljati Katja ondje pronalazi svoje utočište i kratkotrajni bijeg od svoje tužne stvarnosti.

Poslije potpunog izoliranja Katjino ponašanje kreće prema samodestruktivnome. Bepomoćno čini štetu samoj sebi da bi na sebe privukla bilo kakvu pažnju. Katja namjerno razbije čašu da bi ju majka primijetila, a u školi udara djevojčicu. Ulaskom u problematične situacije pokušava skrenuti pažnju na sebe. U situaciji s majkom njezin unutarnji monolog jasno daje do znanja da to čini da bi bila primijećena, dok se za događaj u školi to ne može sa sigurnošću reći. Možda bi se taj događaj u školi mogao bolje povezati s emocionalnim znakovima kojima pripada i bijes: *Jednog je dana za ručkom dok su bile same i dok je mama već skoro pola sata zurila u stalak sa salvetama, razjareno primila čašu i bacila je svom silinom na pod i osjetila je kako joj usne podrhtavaju, a ruke se koče u nekom obrambenom stavu.* (Šajatović, 2011: 69)

U romanu *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić* nema ni traga namjernog povjeravanja, čak ni prijateljima ili drugim bliskim osobama koje nisu roditelji. Razotkrivanje je u romanu započela školska psihologinja. Nakon što se sukobi s djevojčicom u razredu, Katja završi na razgovoru kod školske psihologinje te psihologinja primjećuje da nešto nije u redu.

Buljan-Flandar i Kocijan-Hercigonja (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 101) navode da su djeca, kada dobiju priliku nekome se povjeriti, rastrzana između želje da kažu da im se pomogne i želje da zaštite zlostavljača. Citat jasno ocrta Katjine misli: *Glupačo, reci ona će ti pomoći! Imam jedino tebe, jedino ti voliš tatu... Glupačo, sad reci, sad reci i sve će proći! Mi imamo svoju tajnu, jel da? Ne mogu, ne mogu priznati što sam radila, svi će misliti da sam odvratna, tata je rekao da moram šutjeti...* (Šajatović, 2011: 80) U trenutku kada pomisli da bi mogla nekome reći i dobiti odgovarajuću pomoć za ono što joj se događa, na površinu izbijaju riječi njezinog oca – sve što ona mora činiti za njega, čini iz ljubavi.

Također, vidljivo je da Katja preuzima dio odgovornosti na sebe, misleći da nikome ne smije reći što je radila. Samim time vidljivo je da je otac potpuno uspio uvjeriti da je sve činila svojevrijedno. Kada proživi borbu misli, ipak se odlučuje nastaviti sa šutnjom te odbija pomoć psihologinje. Katja je dolaskom kod psihologinje bila na dobrome putu prema razotkrivanju seksualnog zlostavljanja, a autorica pokazuje poznavanje psihološke procjene seksualno zlostavljanog djeteta te neke od faza koje prolaze psiholozi sa zlostavljanom djecom.

Buljan-Flandar i Kocijan-Hercigonja navode da je klinički intervju zapravo od najvećega značaja za procjenu zlostavljanja. (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 114) Jedna od faza kliničkoga intervjua jest dobivanje informacija različitim pitanjima, a one navode nekoliko tipova pitanja: općenita pitanja, usmjerena pitanja, pitanja s višestrukim izborom, *da-ne* pitanja te

sugestivna pitanja (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 118). Školska se psihologinja u razgovoru s Katjom odlučila prvo za *da-ne* pitanja da bi opustila Katju, a nakon toga prešla na općenita pitanja: *Malo po malo, počela joj je postavljati razna pitanja na koja je Katja morala odgovarati s da i ne, i kad je primijetila da ju je dovoljno opustila polako je počela s pitanjima na koja se moralo odgovarati opisno.* (Šajatović, 2011: 79) Nakon što psihologinja posumnja na seksualno zlostavljanje, počinje s usmjerenim pitanjima.

Usmjerena pitanja su se kliničkim ispitivanjem pokazala kao dobra metoda za dobivanje relevantnih informacija no, problem je što nisu sugestivna (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 118). Psihologinja s Katjom odluči igrati igru *Što bi kad...*, da bi usmjerena pitanja dala što bolje rezultate te da bi se uspjela postići i održati pozitivna atmosfera između psihologinje i Katje: *Još jednom je kimnula glavom i slušala pitanja. Bilo je zaista svakakvih i na neka se je smijala, na neka zamislila, no kada je psihologica upitala: „Što bi kad bi vidjela tatu golog?” Katja se ukočila i prostrijelila ju pogledom.* (Šajatović, 2011: 80) Nakon toga Katja ima unutarnji monolog u kojemu je rastrzana između želje da prizna i između želje da zaštiti oca. Nažalost, odlučuje se za drugu opciju te njihova *tajna* ostaje zauvijek neotkrivena.

6. Seksualno zlostavljanje u romanu *Pokušaj zaboraviti*

Roman Mire Gavrana⁴ razlikuje se od prethodna dva romana u sljedećem. Ostala dva romana prati kontinuirano seksualno zlostavljanje koje žrtvama čine poznate osobe, dok se u Gavranovu romanu radi o silovanju koje su nad glavnom protagonisticom romana počinile dvije potpuno nepoznate osobe. U tome se romanu ne mogu pratiti sve odrednice seksualnog zlostavljanja koje se prate u prethodna dva, radnja ovoga romana prati protagonisticu, Anitu, nakon što se zlostavljanje dogodilo. Iz tog se razloga u ovome romanu mogu promatrati samo posljedice koje je seksualno zlostavljanje ostavilo na žrtvu.

6. 1. Posljedice seksualnog zlostavljanja u romanu

Prva od posljedica seksualnog zlostavljanja vidljiva u ovome romanu jesu simptomi PTSP-a. Kod Anite, koja je doživjela seksualno zlostavljanje, gotovo da su vidljivi svi znakovi posttraumatskog stresnog poremećaja. Anita se bori s jednom noćnom morom koja se često pojavljuje u njezinim snovima: *Sinoć, dok sam spavala, pojavio se san koji me proganja već godinu i pol dana.* (Gavran, 2008: 19) ona već dugo sanja isti san koji ju plaši i podsjeća na nemili događaj, a o traženju pomoći više ne želi razmišljati: *Neće mi pomoći, jer mi ne mogu pomoći. Ni u Gradiški mi nisu mogli pomoći, ni u Slavonskom Brodu. Nitko mi neće pomoći da se oslobodim ružnih snova, jer mi u tome nitko ne može pomoći.* (Gavran, 2008: 23) Prijedlog svoje majke da potraže pomoć u vezi s noćnim morama Anita odbija (smatra da joj u tome nitko ne može pomoći).

Odbijajući poglede drugih muškaraca, tako i odbijanje dječaka iz razreda koji poželi uspostaviti komunikaciju s njom, zapravo izbjegava podražaje koji podsjećaju na traumu. I sama pomisao na muškarce u njoj budi gađenje: *Odjednom, mojim tijelom prostruja nelagoda. Vidio je u meni ženu koja mu se sviđa. Povichla sam glas: Molim te, nemoj!* (Gavran, 2008: 37)

Anitin strah izazvan dolaskom u novu okolinu popraćen je posttraumatskim stresnim poremećajem. Spomenuto je već da u PTSP spada i trzanje na svaki šum, a Anita prvi dan nastave u novom razredu i sama opisuje svoj strah: *Prvog dana nastave u trećem razredu gimnazije osjećala sam se jednako kao prvačić kojeg plaši čak i zvuk školskog zvona.* (Gavran, 2008: 11) Između noćnih mora i problema sa spavanjem može se povući paralela. Anitine noćne more vode do problema sa spavanjem, što je također jedan od znakova PTSP-a (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 103).

⁴ Miro Gavran (1961.) suvremeni je hrvatski književnik čija su mnoga djela prevedena na mnoge jezike i dobitnikom je brojnih književnih nagrada, tako i nagrada za dječju književnost.

Možda najizraženije posljedice doživljenog seksualnog zlostavljanja upravo su one emocionalne. Duševna i psihička borba žrtve s onim što joj se dogodilo često se manifestira različitim reakcijama: *Crnim danima i crnim mislima obavijeno je moje trajanje. Odavno se ne radujem i ne smijem – jer moj život ostade bez smisla i nade, bez izvorišta na kojima se napajaju žedne duše spasonosnim obmanama.* (Gavran, 2008: 9) Iz citata se jasno očitava Anita tuga te njezino beznade, ali takve bi se misli mogle povezati i s depresijom i anksioznošću. Anksioznost se, iako bez medicinske potvrde, može pretpostaviti u nekim ponašanjima. O anksioznome se poremećaju govori onda kada se pojavljuju smetnje u obliku tjeskobe, bojazni, napetosti, nesigurnosti, povećane pobuđenosti živčanog sustava (*enciklopedija.hr*). Anita često želi ostati sama u svojoj sobi, ne izlaziti među ljude i izbjegavati socijaliziranje: *Bila bih najzadovoljnija da mogu živjeti u ovoj sobi ispunjenoj knjigama, i da nikada ne moram izići među ljude. Još sretnija bih bila na pustom otoku na kome nema ni ljudi ni životinja. Daleko od ispitivačkih pogleda, mržnje, nasilja, zavisti.* (Gavran, 2008: 11)

Ljutnja je još jedna emocionalna reakcija koja se prepoznaje kod Anite. Ljutnja se kod žrtava seksualnog zlostavljanja događa neočekivano i nekontrolirano (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003, str. 104). Kada sazna da je majka razgovarala s razrednicom te da postoji mogućnost da joj nešto rekla o njezinoj traumi Anita reagira ljutnjom: *Vrisnula sam: „Zašto mi to činiš? Zašto? Ti me mrziš! Ja sam se preselila u Zagreb zato što ovdje nitko ne zna za moju prošlost, za onaj užas, a ti si već na prvom razgovoru s razrednicom sve izbrbljala! Mrzim te, mama, mrzim te!”* (Gavran, 2008: 29) Žrtve seksualnog zlostavljanja užasavaju se od pomisli da mnogo ljudi zna za ono što im se dogodilo, tako i Anita. Nekontroliranom ljutnjom pokazuje majci da je nesretna te da joj najmanje od svega treba da za njezinu bol saznaju gotovo nepoznati ljudi.

Očekivano je da će osobe koje su proživjele ono što je proživjela Anita strahovati od svakog dodira, tako i slučajnog, te umanjiti nemogućnost razlikovanja emocionalne bliskosti i prijetećih dodira: *Odjednom, na svome vratu osjetih Markovu ruku. Mučnina prostruja mojim tijelom. Vrisnula sam! Markova ruka se povukla.* (Gavran, 2008: 39). Citat potvrđuje rečeno, Marko je školski kolega, dotaknuo ju je u kazalištu, riječ je o prijateljskoj gesti. Ona taj strah i verbalizira: *Kad pomislim da bi me neke muške ruke poželjele dodirnuti, drhtavica prostruji mojim tijelom. Nikada više nikome neću dopustiti da me dodirne, da mi se približi i da me povrijedi.* (Gavran, 2008: 40)

Budući da intimu nije doživjela na pozitivan način, Anitino shvaćanje intime i seksualnosti potpuno je iskrivljeno. Svaki dodir je trauma koji vode nestabilnim odnosima s drugima te

povlačenjem i neprijateljstvom. Teško ostvaruje komunikaciju s bilo kime, odnosno ona i ne pokušava, a kada drugi pokušaju, nailaze na odbijanje: „*Jako bih volio s tobom popričati o svemu. Eto, otkako si došla u naš razred nismo niti jednom ozbiljno porazgovarali. Volio bih da se nađemo u gradu i da i da...*” - „*Oprosti, ali ja nemam volje za pričanje. Ne mogu, ne ljuti se.*” (Gavran, 2008: 63)

Žrtve seksualnog zlostavljanja najčešće će izbjegavati bilo kakvo prisjećanje na te nesretne trenutke svoga života: „*Mama, molim te, dosta mi je psihijataru i psihologa. Ako odem na razgovor pitat će me o svemu; o cijelom mom životu, a ja ne želim opet pričati: ne želim nikome pričati o onome što je bilo, nikome na ovome svijetu.*” (Gavran, 2008: 23) Izbjegavanje je pojašnjeno i kao namjerno samodestruktivno ponašanje koje žrtva radije bira nego da u potpunosti doživljava bol zbog svijesti o iskustvu zlostavljanja (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 109). Anita ne želi ničiju pomoć. Samopomoć je realizirana u vidu dnevnika. Naime, Anita kratko vrijeme pribjegava dnevniku ostavljajući petnaest zapisa. Dragica Dragun smatra da kratkoća razdoblja vođenja dnevnika upućuje na intenzitet događaja koji ga je motivirao kao i na intenzitet njegova proživljavanja koji se prelama kroz dnevnik kao terapijski prostor. (Dragun, 2016: 104)

Intenzitet proživljavanja te gotovo nepodnošljiva bol nerijetko vode k suicidalnim mislima. Suicidalnost je ponekad neizbježna posljedica seksualnog zlostavljanja. Osobe koje su doživjele seksualno zlostavljanje ne žele smrt kao takvu nego žele kraj života koji je preplavljen boli (Buljan-Flander, Hercigonja-Kocijan, 2003: 113): *Ponekad pomislim da bi bilo najljepše usnuti i ne probuditi se nikada više. Poželim da ovaj tužni život dođe kraju što prije i da se ponovno rodim u nekom drugom tijelu, bez sjećanja na dane koje u ovom životu ne mogu zaboraviti.* (Gavran, 2008: 9). Kraj romana pokazuje kako Anita, ipak, prevladava takve misli. Slika obeshrabrenoga, poniženoga pojedinca se mijenja, naglašava se uloga emocije i povjerenja u prevladavanju traume tijela (Dragun, 2016: 107)

7. Zaključak

Cilj ovoga rada bio je prikazati odrednice seksualnog zlostavljanja i oprimjeriti ih u romanima *Napuklo srce*, *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić* i *Pokušaj zaboraviti*. U središte same analize rada stavljene su glavne protagonistice triju romana – Nina, Katja i Anita.

Spolnost je jedna od prvih tabu tema koje su se pojavljivale, a danas tabu teme broje petnaest skupina. U obrazovanju djece i mladih vrlo je važno da nailaze na tabu teme kako bi upoznali i onu tamnu stranu svijeta, a i kako bi se lakše mogli poistovjetiti s likovima iz knjiga. Naime, djeca često misle da su prepuštena samima sebi i da su jedini na svijetu koji se bore s nekim problemom, ali literatura bi im mogla i trebala pokazati drugačije.

Seksualno je zlostavljanje jedna od najvećih trauma koju djeca mogu doživjeti tijekom života. To potvrđuju i analizirani romani u kojima su prikazane brojne teškoće i problemi samoaktualizacije i odrastanja s kojima se susreću žrtve seksualnog zlostavljanja.

Životi djevojčica u trima romanima gotovo da su potpuno određeni onim što im se dogodilo. U dva se romana događa seksualno zlostavljanje unutar obitelji, a u jednome romanu događa se silovanje koje počinu potpuno nepoznata osoba.

Djevojčicu Ninu, iz romana *Napuklo srce*, zlostavlja njezin očuh, dok Katju iz *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić* zlostavlja vlastiti otac. U životima obje djevojčice zlostavljanje je započelo u najrizičnijoj dobi za zlostavljanje – Nina je imala osam godina kada je započelo, a Katja dvanaest. U činitelje rizika spadaju obiteljski činitelji, a neki od njih su disfunkcionalne obitelji i problemi na relacijama roditelj – dijete. U tome se slučaju između Nine i Katje može pronaći sličnost. Obje djevojčice su iz disfunkcionalnih obitelji, pogotovo Katja, obje djevojčice pokušavaju s majkama ostvariti odnos, odnos koji bi ih mogao spasiti, ali nijedna u tome ne uspijeva. I Ninin očuh i Katjin otac iskoristili su nadmoć nad djevojčicama, što autoritetnu, što nadmoć u znanju. Uspjeli su ih uvući u vrtlog zlostavljanja iz kojeg više nisu znale izaći te su se svemu što im se događa u nekim trenucima i prilagodile. Seksualno se zlostavljanje u oba romana ostvarilo na slične načine, započelo je toplim riječima punim ljubavi. Iskorišteno je neznanje djevojčica, ali najviše je iskorišten strah da će ostati same i osramoćene. Zlostavljači dobro poznaju načine na koje mogu manipulirati svojim žrtvama te tako kupovati njihovu šutnju. Seksualno zlostavljanje moglo se prepoznati na djevojčicama, ponajviše na planu emocija i fizičkih znakova. Obje su imale problema s trbuhom i genitalijama, obje su bile povučene u sebe i teško se prilagođavale vršnjacima. Katja je, nažalost, završila tragično zato što njezin proces razotkrivanja

nije prošao dobro. Katja je bila uvjerenjena da je za sve što se dogodilo najveći krivac ona pa je tako svoju tajnu odnijela sa sobom na neki bolji svijet – tamo gdje nema nikoga tko bi joj mogao nauditi. Ninino razotkrivanje dalo je ljepši pogled u budućnost. Ona je uspjela steći povjerenje u školsku simpatiju s kojom je podijelila sve svoje boli i uspjela vratiti svoj život u svoje ruke.

Treći analizirani roman, *Pokušaj zaboraviti*, upoznaje nas s Anitom, djevojčicom koja je žrtva silovanja dva nepoznata muškarca. Njezin život prati se od trenutka kada se s roditeljima preselila u Zagreb kako bi pokušala zaboraviti svoju prošlost. Kod Anite su praćene samo posljedice koje seksualno zlostavljanje ostavlja zato što roman i ne daje uvid u druge promatrane teorijske odrednice seksualnog zlostavljanja. Anita se borila s brojnim posljedicama, od PTSP-a do suicidalnosti te je odbijala svaku pomoć. Ali baš poput Nine, i ona doživi da upozna školskog kolegu koji joj uspijeva pomoći i u njezin život ponovno vratiti radosti koje nosi mladenački život. Od sramežljive djevojke koja ne želi komunicirati ni s kim, pa čak ni sa svojim roditeljima, Anita izrasta u djevojku koja je ponovno spremna voljeti i prepustiti se ljubavi. Njezina se borba završava sretno zato što je o svome problemu uspjela progovoriti i povjeriti se, baš kao i Nina.

Brigite Blobbel, Ivona Šajatović i Miro Gavran opisali su i približili zasigurno jednu od težih tema u okviru dječje književnosti i književnosti za mlade, pojasnili što sve može biti seksualno zlostavljanje, tko sve može biti zlostavljač, kako se seksualno zlostavljanje nekada može negirati od strane odraslih, ali kako o njemu svakako treba razgovarati i obavijestiti starije. Naglasili su i ono što je bitno – zlostavljanje nema opravdanja i žrtva ne može/ne smije biti krivac.

8. Literatura

Bilić, V., Buljan-Flandar, G., Hrpka, H. (2012) *Zlostavljanje nad djecom i među djecom*, Zagreb, Naklada Slap

Blobel, B. (1999) *Napuklo srce*, Zagreb, Znanje d.d.

Bonnet, C. (2000) *Razbijeno dijete: Incest i pedofilija*, Zagreb, Bios

Buljan-Flandar, G., Kocijan-Hercigonja, D. (2003) *Zlostavljanje i zanemarivanje djece*, Zagreb

Culler, J. (1997) *Književna teorija: Vrlo kratak uvod*, Zagreb, AGM

Čičko, H. (2001) *Knjiga kao lijek*. R. Javor (ur.), *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež* (str. 39-45). Zagreb, Knjižnice grada Zagreba

Dragun, D. (2016) *Dnevnička proza u hrvatskoj književnosti za djecu i mladež*, Osijek, Matica Hrvatska Ogranak Osijek

Gavran, M. (2008) *Pokušaj zaboraviti*, Zagreb, Mozaik knjiga

Hranjec, S. (2001) *Tematski kompleks hrvatske dječje književnosti*. R. Javor (ur.), *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež* (str.66-72), Zagreb, Knjižnice grada Zagreba

Lavrenčić-Vrabec, D. (2001) *Bol odrastanja: droge, seks i ...*, R. Javor (ur.), *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež* (str. 7-23), Zagreb, Knjižnice grada Zagreba

Sesar, K. (2009) *Spolno zlostavljanje djece*, *Ljetopis socijalnog rada*, 16 (3), 615-633

Sunko, E. (2008) *Izvucimo zlostavljanje iz sjene*, Split

Solar, M. (1984) *Teorija književnosti*, Zagreb, Školska knjiga

Šajatović, I. (2011) *Strogo povjerljivo: Obitelj Barić*, Zagreb, Semafora d.o.o.

Internetski izvori

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2021). *Enciklopedija.hr*. Preuzeto lipanj 23, 2021, s <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2852>